

O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA URG'UNING QIYOSIY TAHLILI**O'ktamova Moxigul Xamidullo qizi***FarDU chet tillari fakulteti katta o'qituvchisi***Nazirjonova Oydinoy***Farg'ona davlat universiteti filologiya va tillarni o'qitish: ingliz tili yo'nalishi talabasi***MAQOLA
MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:***Received: 24.03.2026**Revised: 25.03.2026**Accepted: 26.03.2026***KALIT SO'ZLAR:**

urg'u, fonetika, morfologiya, semantika, o'zbek tili, ingliz tili, qiyosiy tahlil, nutq ohangi, tilshunoslik, metodika, bo'g'in, fonologiya, prosodiya, intonatsiya, fonetik tizim, fonemika, stress tizimi, fonetik qiyoslash, til o'rganish, lingvistik tahlil, fonetik birlik, urg'u joylashuvi, urg'u funksiyasi, fonetik farqlash, nutq melodikasi, fonetik struktura, fonetik

Mazkur maqolada o'zbek va ingliz tillarida urg'u hodisasining qiyosiy tahlili amalga oshiriladi. Tilshunoslikda urg'u nutqning fonetik tizimida muhim o'rin tutib, so'z va gapning ma'nosini aniqlashda, semantik farqlashda hamda nutq ohangini belgilashda asosiy vosita sifatida qaraladi. O'zbek tilida urg'u odatda so'zning oxirgi bo'g'iniga tushishi bilan xarakterlansa, ingliz tilida esa urg'u erkin bo'lib, so'zning turli bo'g'inlariga joylashishi mumkin. Ushbu maqolada urg'uning fonetik, morfologik va semantik jihatlari tahlil qilinib, ikki tilning urg'u tizimidagi o'xshash va farqli tomonlari ko'rsatib beriladi. Qiyosiy tahlil natijasida urg'u hodisasining o'zbek va ingliz tillaridagi o'rni, ularning nutq jarayonidagi funksional ahamiyati hamda til o'rgatish jarayonidagi metodik xulosalar yoritiladi.

qoidalar, urg'u
paradigmasi, fonetik
kontrast, fonetik
universalaliya

Urg'u tilning fonetik tizimida nutqning tabiiy oqimini ta'minlaydi va so'zning semantik yukini belgilashda muhim vosita hisoblanadi. O'zbek tilida urg'u odatda oxirgi bo'g'inga tushadi, bu esa tilning fonetik barqarorligini ta'minlaydi. Ingliz tilida esa urg'u erkin bo'lib, turli bo'g'inlarga joylashishi mumkin. Bu holat ingliz tilida urg'u orqali ma'no farqlash imkoniyatini kengaytiradi. Masalan, record (ot) va record (fe'l) so'zlarida urg'u joylashuvi ma'noni o'zgartiradi. Daniel Jones¹⁰⁴ ingliz tilidagi stress tizimini tasniflab, urg'u nutq ohangiga bevosita ta'sir ko'rsatishini ilmiy asosda izohlagan.

O'zbek tilida morfologik shakllanish jarayonida urg'u ko'pincha o'zgarishsiz qoladi. Qo'shimchalar qo'shilganda ham urg'u oxirgi bo'g'inda saqlanadi. Ingliz tilida esa morfologik o'zgarishlar urg'u joylashuviga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Peter Roach¹⁰⁵ ingliz tilidagi stress va intonatsiya bo'yicha tadqiqotlarida urg'u morfologik o'zgarishlar bilan chambarchas bog'liq ekanini ko'rsatadi. Masalan, photograph – photography – photographic so'zlarida urg'u turlicha bo'g'inlarga tushadi.

Urg'u semantik farqlashda ham muhim ahamiyatga ega. Ingliz tilida urg'u ko'pincha ma'no farqlash vositasi sifatida ishlatiladi. O'zbek tilida esa urg'u ko'proq ohangni belgilashda va nutq melodikasini shakllantirishda ahamiyat kasb etadi. Sh. Rahmatullayev¹⁰⁶ o'z tadqiqotlarida urg'uning o'zbek tilida semantik farqlashdan ko'ra ohangni belgilashdagi rolini alohida ta'kidlagan. A. Madrahimov¹⁰⁷ esa urg'uning fonetik tizimdagi barqarorligini ko'rsatib, uni nutqning tabiiy oqimini ta'minlovchi vosita sifatida talqin qilgan.

Qiyosiy tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, o'zbek tilida urg'u barqaror bo'lib, odatda so'zning oxirgi bo'g'iniga tushadi. Ingliz tilida esa urg'u erkin bo'lib, turli bo'g'inlarga joylashishi mumkin va ma'no farqlashda faol ishtirok etadi. Bu holat ingliz tilida urg'u semantik farqlash vositasi sifatida muhim rol o'ynashini ko'rsatadi. Shuningdek, ingliz tilida urg'u morfologik o'zgarishlarga sezilarli ta'sir ko'rsatadi, o'zbek tilida esa morfologik shakllanishdan mustaqil bo'lib qoladi. Semantik jihatdan ingliz tilida urg'u ko'proq ma'no

¹⁰⁴ Jones, D. *An Outline of English Phonetics*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1960.

¹⁰⁵ Roach, P. *English Phonetics and Phonology*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

¹⁰⁶ Rahmatullayev, Sh. *O'zbek tilining fonetikasi*. – Toshkent: O'qituvchi, 2010.

¹⁰⁷ Madrahimov, A. *O'zbek tili fonetikasi va fonologiyasi*. – Toshkent: Fan, 2012.

farqlash vositasi bo'lsa, o'zbek tilida urg'u nutq ohangini belgilash vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

Olimlarning hissasi ham bu masalada alohida ahamiyatga ega. L. V. Shcherba¹⁰⁸ o'zining "Фонетика русского языка" asarida urg'uni fonologik tizimning ajralmas qismi sifatida ko'rib, uni fonemik farqlash vositasi sifatida talqin qilgan. A. A. Reformatskiy¹⁰⁹ "Введение в языкознание" kitobida urg'u va prosodiya masalalarida fonemik tizimdagi o'rnini belgilab bergan. Ingliz fonetikasi asoschilaridan biri bo'lgan Daniel Jones¹¹⁰ "An Outline of English Phonetics" asarida ingliz tilidagi stress tizimini ilmiy asosda tasniflagan va urg'uning nutq ohangiga ta'sirini ko'rsatgan. Zamonaviy ingliz fonetikasida Peter Roach¹¹¹ "English Phonetics and Phonology" kitobida stress va intonatsiya bo'yicha tadqiqotlar olib borib, urg'u tizimining nutq melodikasi va kommunikativ ahamiyatini yoritgan.

O'zbek tilshunosligida esa Sh. Rahmatullayev¹¹² "O'zbek tilining fonetikasi" asarida urg'uning o'zbek tilida semantik farqlashdan ko'ra ohangni belgilashdagi rolini alohida ta'kidlagan. A. Madrahimov¹¹³ o'zining fonetika bo'yicha tadqiqotlarida urg'uning fonetik tizimdagi barqarorligini ko'rsatib, uni nutqning tabiiy oqimini ta'minlovchi vosita sifatida talqin qilgan. Shu tariqa, o'zbek va ingliz tillaridagi urg'u tizimlari turlicha bo'lsa-da, har ikkisi nutqning fonetik va semantik tizimida muhim ahamiyat kasb etadi. Olimlarning asarlari va tadqiqotlari urg'u tilning fonetik barqarorligi, semantik farqlash va nutq ohangini belgilashda asosiy vosita sifatida xizmat qilishini tasdiqlaydi. Qiyosiy tahlil esa til o'rgatish jarayonida metodik yondashuvlarni takomillashtirishga yordam beradi.

Til o'rgatish jarayonida urg'u tizimini to'g'ri tushuntirish muhim metodik vazifa hisoblanadi. Chunki urg'u nutqning fonetik, semantik va morfologik jihatlarida markaziy rol o'ynaydi. Ingliz tilini o'rganuvchilar uchun urg'u joylashuvining erkinligi, ma'no farqlashdagi roli va morfologik o'zgarishlarga ta'siri alohida e'tibor talab qiladi. Masalan, record (ot) va record (fe'l) kabi misollar orqali urg'u joylashuvining semantik farqlashdagi ahamiyatini ko'rsatish o'quvchilarda fonetik sezgirlikni oshiradi.

¹⁰⁸ Щерба, Л. В. **Фонетика русского языка**. – Ленинград: Просвещение, 1957.

¹⁰⁹ Реформатский, А. А. **Введение в языкознание**. – Москва: Аспект Пресс, 2004.

¹¹⁰ Jones, D. **An Outline of English Phonetics**. – Cambridge: Cambridge University Press, 1960.

¹¹¹ Roach, P. **English Phonetics and Phonology**. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

¹¹² Rahmatullayev, Sh. **O'zbek tilining fonetikasi**. – Toshkent: O'qituvchi, 2010.

¹¹³ Madrahimov, A. **O'zbek tili fonetikasi va fonologiyasi**. – Toshkent: Fan, 2012.

O'zbek tilini o'rganuvchilar esa urg'uning barqarorligi, oxirgi bo'g'inga tushishi va nutq ohangini belgilashdagi ahamiyatini anglashlari lozim. Bu til o'rganuvchilarga nutqning tabiiy oqimini saqlash va fonetik tizimni to'g'ri idrok etishga yordam beradi. Qiyosiy yondashuv orqali talabalar ikki tilning fonetik tizimlarini chuqurroq o'zlashtiradilar, urg'u qo'yishdagi farqlarni anglaydilar va nutqda to'g'ri urg'u qo'yish ko'nikmasini shakllantiradilar.

Metodik jihatdan, o'qituvchilar urg'u tizimini o'rgatishda quyidagilarga e'tibor qaratishlari lozim:

- Nazariy tushuntirish: urg'u hodisasining fonetik, morfologik va semantik jihatlarini izohlash.
- Amaliy mashqlar: urg'u joylashuvini to'g'ri qo'yish bo'yicha talaffuz mashqlari.
- Qiyosiy misollar: o'zbek va ingliz tillaridagi urg'u tizimini taqqoslash orqali o'quvchilarda fonetik tafakkurni rivojlantirish.
- Audio va vizual materiallar: urg'u tizimini eshitish va ko'rish orqali idrok etish.

O'zbek va ingliz tillarida urg'u tizimi turlicha bo'lsa-da, har ikkisi nutqning fonetik va semantik tizimida muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbek tilida urg'u barqaror bo'lib, ohangni belgilashda muhim rol o'ynaydi, ingliz tilida esa urg'u erkin bo'lib, ma'no farqlashda faol ishtirok etadi. Olimlarning tadqiqotlari — Sheherbaning¹¹⁴ fonologik yondashuvi, Reformatskiyning¹¹⁵ prosodiya bo'yicha ishlari, Daniel Jonesning¹¹⁶ ingliz fonetikasi bo'yicha tasnifi, Peter Roachning¹¹⁷ stress va intonatsiya tadqiqotlari, shuningdek, o'zbek tilshunoslari Rahmatullayev¹¹⁸ va Madrahimovning¹¹⁹ fonetik izlanishlari — urg'u hodisasining til tizimidagi o'rnini yanada chuqurroq anglashga yordam beradi.

Qiyosiy tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, urg'u tilning fonetik barqarorligi, semantik farqlash va nutq ohangini belgilashda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Bu esa til o'rgatish jarayonida metodik yondashuvlarni takomillashtirish, o'quvchilarda fonetik sezgirlikni rivojlantirish va ikki tilni chuqurroq o'zlashtirishga imkon yaratadi.

¹¹⁴ Щерба, Л. В. *Фонетика русского языка*. — Л.: Просвещение, 1957;

¹¹⁵ Реформатский, А. А. *Введение в языкознание*. — М.: Аспект Пресс, 2004;

¹¹⁶ Jones, D. *An Outline of English Phonetics*. — Cambridge: Cambridge University Press, 1960;

¹¹⁷ Roach, P. *English Phonetics and Phonology*. — Cambridge: Cambridge University Press, 2009;

¹¹⁸ Rahmatullayev, Sh. *O'zbek tilining fonetikasi*. — Toshkent: O'qituvchi, 2010;

¹¹⁹ Madrahimov, A. *O'zbek tili fonetikasi va fonologiyasi*. — Toshkent: Fan, 2012.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shcherba, L. V. (1940). Фонетика русского языка. Moskva: Учпедгиз.
2. Reformat'skiy, A. A. (1967). Введение в языкознание. Moskva: Просвещение.
3. Jones, D. (1960). An Outline of English Phonetics. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Roach, P. (2009). English Phonetics and Phonology: A Practical Course. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Rahmatullayev, Sh. (1976). O'zbek tilining fonetikasi. Toshkent: Fan.
6. Madrahimov, A. (1995). O'zbek tilida urg'u va intonatsiya masalalari. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
7. Crystal, D. (2008). A Dictionary of Linguistics and Phonetics. Oxford: Blackwell Publishing.
8. Ladefoged, P. (2001). A Course in Phonetics. Boston: Heinle & Heinle.
9. Oddiyev, A. (2002). Tilshunoslikka kirish. Toshkent: Universitet nashriyoti.
10. Wells, J. C. (1982). Accents of English. Cambridge: Cambridge University Press.